GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

MAKROIQTISODIYOTGA KIRISH: MAZMUNI, ASOSIY KO‘RSATKICHLARI VA IQTISODIY SIYOSATDAGI O‘RNI

Abdukadirov Ahadjon Alisherovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Ilmiy rahbar: **Urunbayeva Yulduz Pirnazarovna** Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Tel.: +998 90 505 21 05; e-mail: yulduzurunbaeva75@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada makroiqtisodiyot fanining predmeti, asosiy vazifalari, tadqiqot usullari va iqtisodiyot miqyosidagi muhim ko‘rsatkichlari yoritiladi. Yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, ishsizlik, iqtisodiy o‘sish, davlat budjeti hamda tashqi iqtisodiy muvozanat o‘rtasidagi bog‘liqlik izohlanadi. Shuningdek, yalpi talab va yalpi taklif modeli hamda iqtisodiy aylanish sxemasi orqali makroiqtisodiy jarayonlarning o‘zaro ta’siri ko‘rsatiladi. O‘zbekiston iqtisodiyoti misolida real YAIM o‘sishining so‘nggi ko‘rsatkichlari qisqacha tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: makroiqtisodiyot, yalpi ichki mahsulot, inflyatsiya, ishsizlik, iqtisodiy o‘sish, yalpi talab, yalpi taklif, fiskal siyosat, monetar siyosat.

KIRISH

Makroiqtisodiyot — iqtisodiyotning yaxlit tizim sifatidagi faoliyatini, ya’ni mamlakat miqyosida ishlab chiqarish, daromad, bandlik, narxlar darajasi va tashqi iqtisodiy aloqalarning shakllanishini o‘rganuvchi iqtisodiyot fanining muhim yo‘nalishidir. Mikroiqtisodiyot alohida iste’molchi, korxona yoki bozor xatti-harakatlarini tahlil qilsa, makroiqtisodiyot ushbu subyektlar faoliyati natijasida yuzaga keladigan umumiy iqtisodiy ko‘rsatkichlarni o‘rganadi [1; 2].

Makroiqtisodiy tahlilning dolzarbligi shundaki, iqtisodiy o‘sish sur’atlari, inflyatsiya, ishsizlik va aholi farovonligi bir-biridan ajralgan holda shakllanmaydi. Masalan, investitsiyalar ortishi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishi va bandlikni oshirishi mumkin. Biroq talab taklif imkoniyatlaridan tezroq o‘ssa, narxlar darajasiga bosim kuchayadi. Shu sababli iqtisodiy siyosat qarorlarini qabul qilishda makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni birgalikda baholash zarur.

Maqolaning maqsadi — makroiqtisodiyot fanining mazmunini tizimli bayon etish, uning asosiy ko‘rsatkichlari va iqtisodiy siyosat vositalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntirish hamda O‘zbekiston misolida makroiqtisodiy tahlilning amaliy ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, ilmiy abstraksiyalash, taqqoslash, umumlashtirish va statistik ma’lumotlarni tavsifiy tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Makroiqtisodiy tushunchalarni izohlashda yalpi talab–yalpi taklif modeli va milliy hisoblar tizimining umumiy tamoyillariga tayanildi. O‘zbekiston bo‘yicha ko‘rsatkichlar Jahon banki hamda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining ochiq ma’lumotlari asosida ko‘rib chiqildi [3; 4].

Maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega. Undagi chizma va model makroiqtisodiy aloqalarni soddalashtirib ifodalaydi; ular alohida empirik ekonometrik baholash natijasi sifatida talqin qilinmasligi lozim.

NATIJALAR

Makroiqtisodiyotning markazida bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bir nechta ko‘rsatkich turadi. Birinchisi — yalpi ichki mahsulot (YAIM). U muayyan davr mobaynida mamlakat hududida ishlab chiqarilgan yakuniy tovar va xizmatlarning bozor qiymatini ifodalaydi. YAIM ishlab chiqarish, xarajatlar yoki daromadlar usuli orqali hisoblanishi mumkin. Xarajatlar usulida uning tarkibi odatda quyidagicha ifodalanadi:

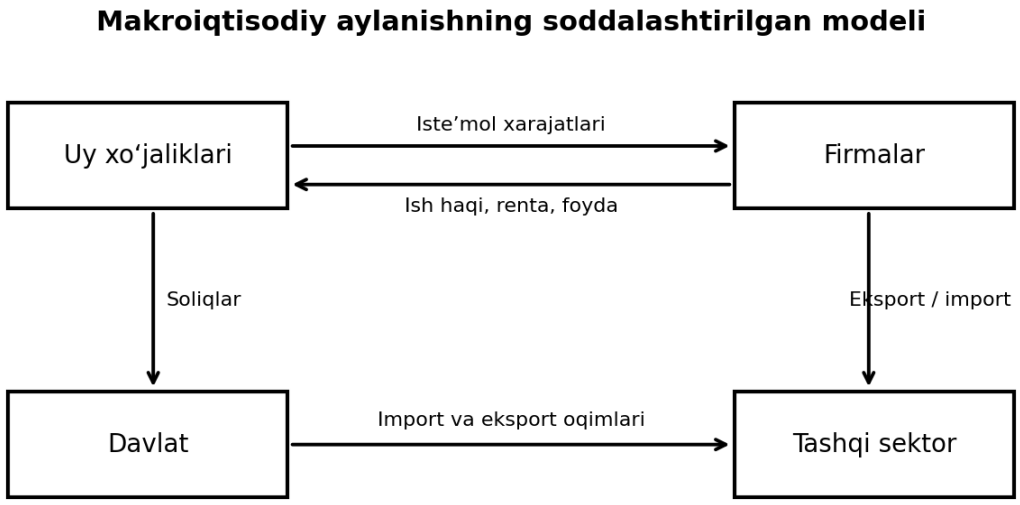
$$\mathbf{YAIM = C + I + G + (X - M)}$$

Bu yerda C — uy xo‘jaliklarining iste’mol xarajatlari, I — investitsiyalar, G — davlat xarajatlari, X — eksport, M — import. Formula iqtisodiyotdagi yakuniy xarajatlar tarkibini ko‘rsatadi. Importning ayirilishi uning iste’mol va investitsiya tarkibida avvaldan hisobga olingan qismini chiqarib tashlash uchun zarur.

Ikkinchi muhim ko‘rsatkich — inflyatsiya. Inflyatsiya umumiy narxlar darajasining barqaror va davomli oshishini anglatadi. U pulning xarid qobiliyatini pasaytiradi, daromadlar va jamg‘armalarning real qiymatiga ta’sir ko‘rsatadi. Inflyatsiya talabning haddan tashqari kengayishi, ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi, import narxlari yoki taklifdagi uzilishlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. O‘zbekiston Markaziy banki narxlar barqarorligini ta’minlashni pul-kredit siyosatining asosiy maqsadi sifatida belgilaydi; o‘rta muddatli inflyatsion mo‘ljal 5 foiz etib ko‘rsatilgan [4].

Uchinchi ko‘rsatkich — ishsizlik darajasi. Ishsizlik mehnat qilishga layoqatli, ishlashni istaydigan va ish qidirayotgan, biroq ish topa olmagan aholining mehnat kuchidagi ulushini ifodalaydi. Ishsizlikning yuqori bo‘lishi ishlab chiqarish imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmayotganini, oilalar daromadlari va ijtimoiy barqarorlikka bosim mavjudligini anglatishi mumkin.

To‘rtinchi ko‘rsatkich — iqtisodiy o‘sish. Real YAIMning vaqt davomida ko‘payishi iqtisodiy o‘sish sifatida baholanadi. U mehnat unumdorligi, kapital jamg‘arilishi, texnologik yangilanish, inson kapitali, infratuzilma va institutsional muhitga bog‘liq. Barqaror o‘sish faqat ishlab chiqarish hajmining ortishi bilan emas, balki uning samaradorligi, tarkibi va aholi turmush darajasiga ta’siri bilan ham baholanishi kerak.

1-chizma. Makroiqtisodiy aylanishning soddalashtirilgan ko‘rinishi

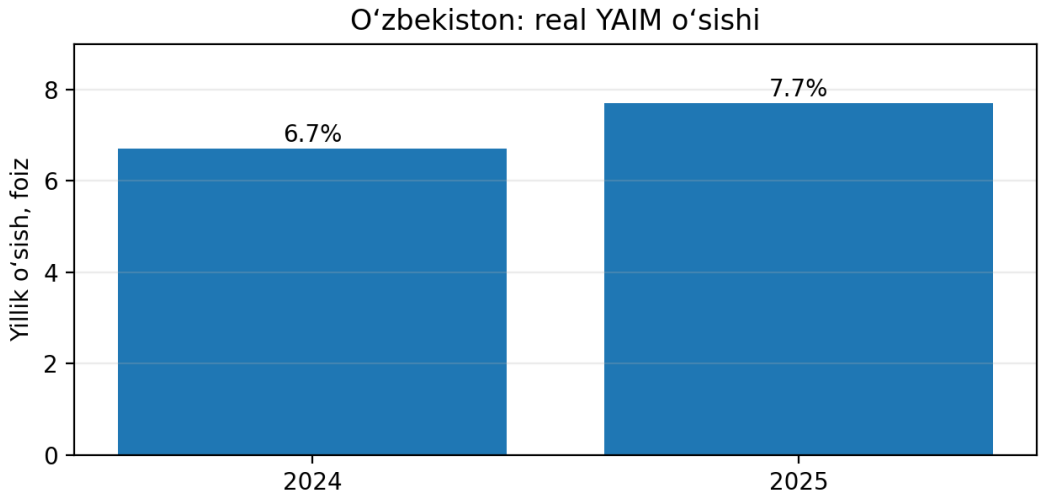
Chizmada uy xo‘jaliklari, firmalar, davlat va tashqi sektor o‘rtasidagi asosiy oqimlar umumlashtirilgan. Uy xo‘jaliklari ishlab chiqarish omillarini firmalarga taklif etadi va buning evaziga ish haqi, renta hamda foyda ko‘rinishida daromad oladi. Daromadning bir qismi iste’molga yo‘naltiriladi. Davlat soliqlar yig‘adi va budjet xarajatlari orqali iqtisodiy faollikka ta’sir ko‘rsatadi. Tashqi sektor bilan savdo va moliyaviy oqimlar esa mamlakatning xalqaro iqtisodiyotga integratsiyasini aks ettiradi.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Makroiqtisodiy muvozanatni tushuntirishda yalpi talab (AD) va yalpi taklif (AS) modeli keng qo‘llanadi. Yalpi talab — iqtisodiyotdagi barcha yakuniy tovar va xizmatlarga bo‘lgan umumiy talab; yalpi taklif esa firmalarning turli narxlar darajasida ishlab chiqarishga tayyor bo‘lgan real mahsulot hajmini ifodalaydi. Ularning kesishish nuqtasi qisqa muddatli muvozanat ishlab chiqarish hajmi va narxlar darajasini belgilashga yordam beradi.

Yalpi talab iste’mol, investitsiya, davlat xarajatlari va sof eksportdagi o‘zgarishlar ta’sirida siljiydi. Masalan, foiz stavkalarining pasayishi kredit va investitsiya faolligini rag‘batlantirishi mumkin. Davlat xarajatlarining ko‘payishi ham umumiy talabni oshiradi. Biroq iqtisodiyot ishlab chiqarish quvvatlari chegarasiga yaqinlashgan sharoitda talabning tez o‘sishi real ishlab chiqarishdan ko‘ra narxlarning oshishiga kuchliroq ta’sir qilishi mumkin.

Yalpi taklifga mehnat va kapital resurslari, texnologiya, energiya va xomashyo narxlari, logistika, raqobat muhiti hamda mehnat unumdorligi ta’sir ko‘rsatadi. Taklifni kengaytiruvchi islohotlar — kasbiy ta’limni yaxshilash, infratuzilmani rivojlantirish, tadbirkorlik xarajatlarini kamaytirish va raqobatni kuchaytirish — uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish uchun muhim.

1-grafik. O‘zbekistonda real YAIM o‘sishi, 2024–2025-yillar

Jahon bankining O‘zbekiston bo‘yicha mamlakat ma’lumotlarida real YAIM o‘sishi 2025-yilda 7,7 foiz deb qayd etilgan; tashkilotning mamlakat sharhida 2024-yil uchun 6,7 foizlik o‘sish keltiriladi [3]. Grafik ikki yil ko‘rsatkichini taqqoslaydi. Ushbu raqamlar iqtisodiy faollikning kuchayganini ko‘rsatsa-da, o‘sishning sifati va barqarorligini baholash uchun inflyatsiya, bandlik, mehnat unumdorligi, investitsiya tarkibi va tashqi muvozanat ko‘rsatkichlari ham birgalikda tahlil qilinishi lozim.

Makroiqtisodiy siyosatning asosiy yo‘nalishlari fiskal va monetar siyosatdan iborat. Fiskal siyosat davlat budjeti daromadlari, soliqlar va xarajatlari orqali amalga oshiriladi. U iqtisodiy pasayish davrida talabni qo‘llab-quvvatlashi, biroq samarasiz va ortiqcha xarajatlar budjet taqchilligi hamda davlat qarzi xavfini kuchaytirishi mumkin. Monetar siyosat esa Markaziy bank tomonidan foiz stavkalari, likvidlik va boshqa pul-kredit instrumentlari orqali yuritiladi. Uning asosiy vazifalaridan biri narxlar barqarorligini ta’minlashdir [4].

Mazkur siyosatlarning samarasi ularning o‘zaro muvofiqligiga bog‘liq. Masalan, inflyatsiyani pasaytirishga qaratilgan qat’iy monetar siyosat bilan bir vaqtda talabni keskin oshiruvchi fiskal choralar qo‘llansa, siyosat signallari bir-biriga zid kelishi mumkin. Shu bois davlat organlari iqtisodiy ma’lumotlarni muntazam kuzatishi, prognozlar va xavflarni ochiq tushuntirishi muhim.

XULOSA

Makroiqtisodiyot mamlakat iqtisodiyotining umumiy holatini, uning o‘sish omillari va beqarorlik manbalarini tushunish imkonini beradi. YAIM, inflyatsiya, ishsizlik, investitsiya, budjet balansi va tashqi savdo ko‘rsatkichlari iqtisodiy vaziyatni baholashda o‘zaro to‘ldiruvchi mezonlar hisoblanadi. Ularning har birini alohida emas, balki yagona tizim doirasida tahlil qilish zarur.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, barqaror makroiqtisodiy rivojlanish uchun qisqa muddatli talabni boshqarish bilan bir qatorda uzoq muddatli taklif salohiyatini oshirish ham muhim. Buning uchun inson kapitaliga sarmoya kiritish, mehnat unumdorligini ko‘tarish,

raqobatni rivojlantirish, infratuzilmani yaxshilash va iqtisodiy institutlar samaradorligini kuchaytirish lozim.

O‘zbekiston sharoitida real YAIM o‘sishining ijobiy sur’atlari iqtisodiy faollikni ifodalaydi. Biroq bu jarayonning aholi farovonligiga barqaror ta’sirini ta’minlash uchun inflyatsiyani pasaytirish, samarali bandlikni kengaytirish, investitsiyalar sifatini oshirish va makroiqtisodiy muvozanatni saqlashga qaratilgan izchil siyosat talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mankiw, N. G. Macroeconomics. 10th ed. New York: Worth Publishers, 2022.
2. International Monetary Fund. Financial Programming and Policy: The Case of Turkey. Chapter 4: Measures of Output, Employment, and the Price Level. 2005. https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781557758750/ch004.xml
3. World Bank. Uzbekistan: Country Overview and Data. Real GDP growth indicators, 2024–2025. https://www.worldbank.org/ext/en/country/uzbekistan ; https://data.worldbank.org/country/uzbekistan
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Monetary Policy Objective and Principles. https://cbu.uz/en/monetary-policy/concept/
5. Rodrigue, G. C. Micro and Macro: The Economic Divide. IMF Finance & Development. https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/6_micro-macro.htm